

SANDLER, Mark: *Disruptive beneficence: the Google Print program and the future of libraries* és

MILNE, Ronald: *The Google Library Project at Oxford*. (*Internet Ref. Serv. Q.* 10. vol. 3–4. n. 5–28. p.) tanulmányait Dévai Péter foglalta össze.

Bomlasztó jótékonyság: a Google Print program és a könyvtárak jövője; A Google Library projekt Oxfordban

A Google és a könyvtárak kapcsolatával foglalkozó tematikus számban két cikk foglalkozik a Google Print programmal és annak szakkönyvtári alkalmazásával. Az elsőben *Mark Sandler*, a The University of Michigan University Library gyűjteményfejlesztő munkatársa ismerteti a Google Print programot, mellyel kapcsolatban 2004. december 14-i bejelentése óta rendkívül sok kérdés merült fel a különböző prezentációkon és a Google-hoz érkezett leggyakoribb kérdésekben. Bármit gondolnak is a könyvtárak, könyvkiadók a programról, egy biztos: nem szabad azt hinniük, hogy az csak egy kis változást jelent a munkájukban, egyébként nagyjából minden marad a régiben. Mint minden technológiai áttörés esetén, most is elengedhetetlen, hogy a könyvtárak jövőjük tervezésekor számoljanak ezzel a kezdeményezéssel.

A program lényege tehát az, hogy a Google észak-amerikai és Egyesült Királyságbeli egye-

temi könyvtárak több millió kötetét tervezi digitalizálni. Az indításkor a Harvard, a Michigan, a New York Public, az Oxford és a Stanford ajánlotta fel köteteit különböző mértékben. A soha nem látott mennyiségű konverzió munkafolyamatát és szabályait több évig dolgozzák ki, melynek során a partnerkönyvtárak folyamatosan visszajelezhetik, hogy az elkészült példányok megfelelnek-e saját állománygyarapítási és állományvédelmi szabványaiknak. A program végrehajtása sok millió könyv visszakeresését teszi lehetővé, és természetesen maga a könyv is elérhetővé válik az egész világon, mégpedig térítés nélkül, ami az emberi tudás hihetetlen mértékű demokratizálását jelentené, és talán csak a könyvnyomtatás feltalálásához hasonlítható. A Google azt hangsúlyozta: fontosnak tartja, hogy a könyvtárak és a könyvek továbbra is vezető szerepet játsszanak az információs források között internet-centrikus világunkban, illetve

egyre több olvasó-könyvtárhasználó látogassa a helyi könyvtárakban is elérhető archívumokat, melyekben egyéb módon megszerezhetetlen könyvekhez juthatnak hozzá. A cinikusok persze rögtön megpróbálták a magasztos nyilatkozatok mögé látni. Vajon azért csinálja ezt a cég, hogy több pénze legyen, vagy növelje kereső gépének értékét, netán meg akarja előzni versenytársait? Kissé óvatosan azt mondhatjuk erre: bizonyára egy kicsit mindegyik. Mindenesetre a program valószínűleg egy jó üzleti döntésnek tekinthető, még akkor is, ha gazdaságossága a kezdeti szakaszban bizonytalan és támogatja a cég küldetésének megvalósítását: „szervezni, hasznossá és elérhetővé tenni a világ információit”.

Ami a partnerkönyvtárak reflexióit illeti, erről kevés információval rendelkezünk: nehéz meg tudni, hogy milyen könyvállományt bocsátottak rendelkezésre a digitalizálás számára és milyen jogokat kaptak a keletkező Google-fájlok használatára. A Michigan's University Library ugyanakkor nyilvánossá tette a Google-lal kötött szerződését (U-M Library/Google Cooperative Agreement – www.lib.umich.edu/mdp/). Az Egyetem könyvtára egyébként már visszakapott különböző tartalmakat, folyamatosan figyeli azok minőségét, visszajelez partnerének és bővíti számítógépes kapacitását a digitális könyvek tárolása céljából. Tervezi, hogy néhány, szerzői jogokhoz nem kötött könyvet saját DLXS-én (Digital Library Extension Service – www.dlxs.org) rendelkezésre fog bocsátani az olvasóközönség számára. Ez és a nagy tömegű digitalizált könyvből álló archívum kialakítása, kezelése még az e téren már gyakorlatot szerzett könyvtárak számára sem egyszerű informatikai feladat. A keresőrendszer hibátlan létrehozása legalább olyan bonyolult, mint egy hagyományos számítógépes könyvtári adatbázis esetén. Az is dilemma a digitális könyvtár létrehozása szempontjából, hogy kik használhassák azt. Az ugyanis egyértelmű, hogy az Egyetem dolgozóinak és hallgatóinak ugyanolyan kényelmesen hozzá kell férniük a digitalizált könyvekhez,

mint a nyomtatott változatokhoz, a külső olvasók esetében viszont ez nem ennyire nyilvánvaló, bár nem okoz semmilyen pótlólagos költséget. A résztvevő könyvtáraknak mindenképpen el kell gondolkodniuk azon, hogyan kellene közösen üzemeltetni egy ilyen gyűjteményt.

A partnerkönyvtárak magatartásához hasonlóan fontos kérdés a többi könyvtár viselkedése. Logikusan háromféle módon állhatnak hozzá a Google Print programhoz: úgy tesznek, mint ha a program nem is létezne és helyileg igyekeznek megoldani a feladatokat; nem tesznek semmit, feltételezve, hogy a Google mindenről gondoskodni fog; stratégiákat fejlesztenek ki a Google tevékenységének kiegészítésére és kiterjesztésére. Az első körülbelül annyit jelent, mint nem venni tudomást egy több mázsás gorilláról. Egyes könyvtárosok szeretnék azt hinni, hogy hiába akarja az internetes kereső-guru elhódítani az olvasókat, mert ahogy az emberek jó része a televízió térhódítása után is jár színházba, a könyvtárlátogatók is jobban kedvelik az „élő előadást”, mint a személytelen internetet. Ez azonban hiú ábránd, a tömegek azonban már szavaztak a lábukkal és a dollárjaikkal: egyre kevesebb a könyvtárlátogatók száma. Az is lehet persze, hogy a könyvtárak azért ignorálják a Google-t, mert már van helyi digitalizálási stratégiájuk. Ez a valóságban annyit jelent, hogy szolgáltatásaikkal megkereshetik és meg is találhatják a rés piacokat. A Google ugyanis az információk szupermarketje, a szakkönyvtárak viszont a személyre szabott speciális információk „butikjaivá” válhatnak. A második, „majd mások megcsinálnak mindent” megközelítés kényelmes és bizonyos értelemben praktikusnak tűnhet a könyvtárak számára, hiszen egy új nagyszabású kezdeményezés hatására esetleg megváltozhatnak a felhasználók igényei, ezért ha bizonytalan az irány, nem érdemes túl gyorsan és túl messze elmenni a helyi próbálkozásokkal, könyvbeszerzéssel. Természetesen ez az álláspont egyáltalán nem állja meg a helyét. A már partner tagkönyvtárak anyaga egyáltalán nem fed le mindent: a

Michigan's University Library esetében például a gazdasági és jogi könyvtárak (business and law libraries) nem is vesznek részt az együttműködésben, másrészt bizonyos dokumentumfajták, így a térképek, ritka könyvek, kéziratok, mikrofilmek, újságok szintén kimaradnak a digitalizálásból. Ily módon szinte bizonyos, hogy minden intézmény képes valami újat nyújtani. Az említett harmadik álláspont tulajdonképpen az eddigiekből következik: a helyi témákról szóló anyagok digitalizálásra történő felajánlásával érdemes kiegészíteni a Google gyűjteményét. Az is lehetséges, például a nehezen szállítható ritka könyvek esetében, hogy a digitalizálás helyben történik és már az online tartalom adódik hozzá a digitális archívumhoz. Az együttműködésbe való bekapcsolódásra más módok is kínálkoznak: informatikai tökéletesítések, helyi könyvtári adatbázisok csatlakoztatása, stb. Az eddig csatlakozott öt könyvtár energiája és erőforrásai érthető módon nem elégségesek egy sok szempontnak megfelelő digitális gyűjtemény menedzselésére.

A Google Print programban résztvevő könyvtárak közül kiemelkedik a nagy múltú, négyszáz éves oxfordi Bodley Library (Bodleiana), mely Nagy-Britanniában élen jár a könyvek digitalizálásában. Már az intézményt 1602-ben alapító Sir Thomas Bodley-nak is kifejezett szándéka volt, hogy a könyvtár ne csak az Egyetemet, hanem az egész olvasóközönséget szolgálja. Ennek szellemében valósult meg 2000-ben a Mellon Alapítvány segítségével az Oxford Digital Library, majd a könyvtár a legfontosabb résztvevője lett olyan projekteknek, mint a „Korai angol könyvek online” (Early English Books Online – EEBO) és a „18. századi gyűjtemények online” (Eighteenth Century Collections Online – ECCO) Ilyen előzmények után szinte természetes volt, hogy a következő lépés a Google-lal való együttműködés lesz. A kapcsolat még 2002-ben kezdődött, amikor *Reg Carr* az oxfordi Egyetemi Könyvtári Szolgáltatások igazgatója és *Raymond Nasr*, a Google alelnöke megismerkedett egymással az „A Szilikon-völgy Oxford-

ba jön” című szemináriumon. Ezután kölcsönös összehangoló tárgyalások következtek, majd Dr. Carr egy hónapot töltött a Google-nál Mountain View-ban. Az amerikai cég menedzsmentjével folytatott megbeszéléseken kiderült, hogy mindkét félnek hosszú távú érdeke az együttműködés és az ekkor született megállapodás lett a későbbi Google Print projekt alapja. Ekkor még ugyanis a Bodley Library szerint a Google-nak azért volt szüksége a világ nagy könyvtárainak megnyerésére, hogy azok a Google Search projekt számára nyújtsanak elektronikus és nem elektronikus formában alapanyagot a jobb találati arány érdekében. Ezután az amerikai nagyvállalat a nagy könyvkiadók felé fordult és elérte, hogy azok honlapján egy ablakot nyithasson, melyben egy-egy aktuális digitalizált könyvről/tanulmányról ad hírt és listát közöl az elmúlt időszak kiadványairól, illetve kezdeti tárgyalásokat folytatott amerikai és nagy-britanniai nagy könyvtárakkal. 2003 novemberében Mr. Carr ismét Mountain View-ba utazott és konkrét tárgyalásokat folytatott az oxfordi könyvtárak és a Google együttműködéséről, majd ugyanez folytatódott 2004 januárjában Oxfordban. A szerződés pontos szövegének egyeztetése 2004 februárjától decemberéig tartott és december 14-én bejelentették, hogy létrejött a „Google ötök”, azaz a Google, valamint az Oxford, a Harvard, a Stanford, a Michigan Egyetemi Könyvtár, illetve a New York Public Library együttműködési megállapodása. Az esemény jelentős helyett kapott az amerikai és a brit médiában és a világ más televízióiban is. 2005-ben már a gyakorlati teendőkről folytatódott a megbeszélések és augusztusától már a Google Oxfordért felelős projekt menedzsere a nagy múltú angol egyetemi városban dolgozik. A digitalizálás első eredményei 2005 év végén már lathatóvá váltak. A projektben „résztvevő” könyvek elsősorban a Bodley Library 19. századi gyűjteményéből valók, de bekerültek az oxfordi egyetem más könyvtárainak kötetei is: pl. klasszikus jogi munkák a Redcliff Libraryból, régészeti és művészettör-

téneti művek a Sackler Library állományából, valamint a Taylor Institution Libraryben őrzött modern nyelvészettel foglalkozó kiadványok. Az egyezmény szerint mintegy 1-1,5 millió szerzői jogvédelem alá nem eső kötet digitalizálása várható az egyezmény keretén belül. A művek többsége angol nyelvű, de előfordulnak más nyelvűek is. A munka az Oxfordi Egyetem helyiségeiben zajlik, a Google megtartja a „Google Digital Copy”, az oxfordi könyvtár pedig megkapja az „Oxford Digital Copy” jelzést. Az egyes digitalizált könyvekre egy link mutat az Egyetem katalógusában és minden internet-hozzáféréssel rendelkező számára olvasható, (de nem letölthető) lesz. Mint az várható volt, a programban résztvevő oxfordi csapat legtöbb idejét az foglalja le, hogy ellenőrizze a „Google csapat” munkáját és iránymutatásokat adjon a logisztikával foglalkozó csoportoknak bizonyos személyi és jogi kérdésekben (digitalizálási jogok, az Egyetem helyiségeinek bérlete, a Google szakembereinek felkészítése a könyvek állagmegóvási szabványait illetően), valamint a technológiával kapcsolatban (hogyan lesz elérhető az Oxford Digital Copy jelzés? Milyen metaadatokat használjanak?) Májusban az oxfordiak három napig ellenőrizték a munkafolyamatot és számos tapasztalatot gyűjtöttek. A vizsgálat magába foglalta a digitalizálandó állomány azonosítását, értékelését, az anyag teherautóval történő szállítását a szkennelő helyiségekbe, a vonalkódosítást és a hozzá kapcsolódó bibliográfiai munkákat (a Bodley Libraryben ugyanis nincs kölcsönzés és az állomány egyik része sincs vonalkódosítva), valamint a könyvek visszaszállítását a Könyvtárba. Komoly problémát jelentettek például a bibliográfiai munkák és az is kiderült, hogy a digitalizálandó 19. századi művek mintegy 20%-a felvágatlan. Ez persze nem meglepő, hiszen a jogi művek jó része köteles példányként kerülni a könyvtárba. A munkafolyamat a tervek szerint szinte ipari méreteket ölt, de a könyvtár fenntartja a jogot magának, hogy esetleges állományvédelmi okokból meg-

tiltsa bizonyos művek szkennelését. A kijelölt művek tárgyköre rendkívül sokrétű és magába foglal olyanokat is, amelyek szerzeményezésük idején nem kapcsolódtak tudományos kutatáshoz, de manapság fontos forrásmunkák lehetnek: postai kézikönyvek, vasúti menetrendek, utazási prospektusok és rekreációs magazinok.

Ezek után felmerül a kérdés: kooperálni a Google-lal, vagy nem kooperálni? Ha nem is mondhatjuk, hogy ez itt **a** kérdés, mégis többkevesebb túlzással a könyvtárak is kérdezhetik: „lenni, vagy nem lenni?”. Vajon együttműködés esetén, esetleg éppen anélkül *mi lesz a könyvtárak jövője*, nem saját magukat rombolják-e, ha szövetkeznek az óriás céggel, vagy ha távol tartják magukat tőle? Egyesek csak annyit mondanak a kérdés sokoldalú megvitatása után: „az idő fogja megválaszolni a kérdést.” Lényegében valóban olyan nagyok és gyorsak a változások a felsőoktatási és szakkönyvtári kommunikációban, hogy ostobaság lenne előre jelezni, még kevésbé ellenőrzés alá vonni a végső eredményt. A lényeg az, hogy a Google több millió könyvet digitalizál a felhasználók igényeinek megfelelő szabvány szerint és egy üzleti modellel összhangban fogja szabályozni a fájlok elérhetőségét és „szállítását”. A modellt majd működés közben fogjuk alaposabban megismerni, s bizonyára időközben sokat fog változni. A szakkönyvtárak is bizonyára változni fognak. Tíz év múlva valószínűleg sok, jelenleg raktározásra használt helyiség szabadul fel még a legkonzervatívabb, hatalmas nyomtatott állománnyal rendelkező nagy intézményekben is, a szakfolyóiratok nagy részének visszamenőleges évfolyamai is online módon elérhetők lesznek. A referenz is átalakul az adott helytől független szolgáltatási tevékenységekké, a feldolgozás lecsökken majd a könyvtárakban, inkább a média-központokhoz fog tartozni. Mivel a könyvtárak a múzeumokkal, filmszínházakkal és más kulturális intézményekkel együtt tulajdonképpen áruk és szolgáltatások elosztási pontjainak, kiskereskedelmi egységeknek tekinthetők, néz-

zük meg, mi lesz ezek jövője. Lesznek olyanok, melyeknél továbbra is elkerülhetetlenné válik az országos elosztás. Ilyen többek között a gázszolgáltatás, az élelmiszer-üzletek, a szállodák és a hozzájuk kapcsolódó áruk és szolgáltatások. A kulturális szolgáltatások nagy része, a banki szolgáltatások, a biztosítási és ingatlanügynökségek szolgáltatásai viszont távolról is teljesíthetők lesznek, így nagyjában-egészében nem lesz szükség helyi kereskedelmi egységekre, elég egy országos központ. Komoly kihívást jelent a könyvtárak számára már jelenleg is a könyvkereskedelem változó „technológiája”. A web ugyanis igen alkalmas új és használt könyvek adás-vételére, amit az Amazon sikere fényesen bizonyít, különösen akkor, ha bevezetik a könyvek elektronikus változatának online szállítását. Ezután már csak egy olyan kis „kütyü” kell, mint az iPod a zenehallgatásra és akkor töménytelen mennyiségű szöveget lehet letölteni, olvasni, vagy hallgatni és ez kis túlzással a hagyományos könyvkultúra végét fogja jelenteni. Ez pedig nemcsak riogató, hiszen a technológia megvan, csak finomítani kell és akkor rövidesen már a boltok polcain lesz. A könyvek kiskereskedelmi forgalmában tehát drámai változások elé nézünk, a hagyományos eladást előbb-utóbb felváltják az elektronikus szolgáltatások. A szakkönyvtárak könyvraktár jellege jelentősen meg fog változni, a raktárhellyel és a tárolási költségekkel ugyanis spórolni kell. A finanszírozók egyre többször fogják feltenni a kérdést: miért nem lehet kevesebb pénzből megoldani a könyvtár működtetését? Erre kínál megoldást a könyvtáraknak a folyóiratok esetében többek között a JSTOR, a könyvekre pedig a Google Print program. Az eddig kevésbé használt kötetek nagyarányú digitalizálásának eredménye pedig az lesz, hogy többen fogják használni az eddig a polcokon porosodó, minden 10–20 évben egyszer kikölcsönzött könyveket, hiszen remélhetőleg a könyvtárak összefogásával megvalósuló digitális archívumban elméletileg a világ összes olvasója kereshet és igénybe veheti annak

szolgáltatásait. Ily módon a könyv egy „örök raktárba” (repository-in-perpetuity – R.P.I.) kerül. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárak is „hosszú farkat fognak növeszteni”, vagyis az ő működésükben is érvényesül Chris Anderson long tail elmélete (ld. Anderson, Chris: Hosszú farkok. Bp. HVG K., 2007. és Dippold Péter: Merre tovább katalógus? In: Könyvtári Figyelő, 17. (53.) évf. 2006. 521-528. p.). A digitalizálás egyben át is menti a hagyományos nyomtatott formátumot egy olyan korba, amiben már az új elosztási csatornák és a kutatási-olvasási szokások nem tudják könnyen kezelni a hagyományos értelemben vett könyveket. A Michigan’s University Library Making of America gyűjteménye már jó példa erre az új szemléletre: 10 000 kevéssé használt, 19. századi monográfia ingyenesen elérhető a weben. A webes elérhetőség után havonta 500 000 és 1 000 000 között keresték fel a honlapot és az olvasók száma ugrásszerűen megnőtt. További pozitívum, hogy a könyvek olvasókhöz történő 24 órás fizikai eljuttatásának problémája megszűnt, egy dokumentumot egyszerre több olvasó is használhat és ezen művek esetében a könyvtárközi kölcsönzésre sincsen szükség. Természetesen komoly ellenkezés is van a könyvtárak között a digitalizálással szemben: egyesek hírnevüket féltik, ha mindenki hozzáférhet minden régi dokumentumhoz, veszélybe kerül az intézmények rangsora.

Vajon mit fog jelenteni a szakkönyvtár a maga fizikai valóságában, ha feltételezünk egy olyan kort, amelyben a szakkönyvek döntő többsége digitalizálva lesz és a jelenlegi olvasók utódai meg tudják fizetni a könyvek elektronikus úton történő szolgáltatásának díját? Minden bizonnyal csendes, nyugodt hely lesz, ahol egy-egy téma alapos tudással rendelkező szakinformátorai fogják összeállítani a megrendeléseknek megfelelő elektronikus könyvcsomagot, amit a küldemény elkészülte után továbbítanak a kutató személyi számítógépére, vagy BlackBerry készülékére. Ezen kívül valószínűleg tanulást, kutatást segítő konzultációs és médiaközpontokká is válnak,

ahol a felhasználók számára kevésbé ismert szállítási rendszerek és nagyszámú, nagy teljesítményű nyomtatási rendszer fogja támogatni az oktató-kutató munkát.

Áttérve az általánosabb kérdésekre a Google mindenképpen „bomlasztó technológiát” (disruptive technology) jelent, mely változásokat indított el, de még valószínűbb, hogy erősíti a már jelenleg is végbemenő változásokat és nemcsak a technológia, de a gazdaság és a társadalom területén is. A bomlasztás-szakítás természetesen nem azt jelenti, hogy a tudósok a jövőben nem fognak kommunikálni egymással, de az eszközök biztosan módosulni fognak. Lehet, hogy a Google kevésbé forradalmi, mint amennyi zavart okoz,

de a következmények előreláthatatlanok, és minden valószínűség szerint alapvetőek lesznek. A könyvtárak semmiképpen nem kerülhetik el ezeket a következményeket, figyelembe kell venniük a web kihívásait, az Amazon sikereit és minden új technológiát, amely tartalmat közvetít az olvasók preferenciái szerint. A maga idejében a könyvnyomtatás forradalmian új módszert jelentett, és lehet, hogy még száz, netán ezer évig lesznek olyanok, akik ezt használják szabadidejük eltöltésére. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az olyan „információs üzleteknek” mint a könyvtárak nem kell megtervezni szolgáltatásuk korszerűsítését, változó viszonyukat a közösséghez.

Új könyvtári portál

2007 őszén megjelent az NKA kiírásában egy meghívásos pályázat a Könyvtári Intézet számára, melynek célja: „olyan interaktív könyvtári portál létrehozása, amely a széles olvasóközönség számára naprakész és személyre szabott tájékoztatást nyújt a teljes magyar könyvtári rendszerről, a könyvtárak szolgáltatásairól, és segítséget nyújt a kisebb, megfelelő infrastruktúrával és szakemberrel nem rendelkező könyvtárak számára is a könyvtárra vonatkozó információk közzétételére.”

A pályázati anyag elkészítéséhez az intézet külsősök (Kardos András, Paszternák Ádám és Takács Dániel) segítségét vette igénybe. Pályázati anyagot az NKA elfogadta.

A projekt lebonyolításában a külső szakemberek – mint munkacsoport vezetők – vesznek részt. A Könyvtári Intézet a megvalósításba szeretne bevonni minél több érdeklődőt a felhasználók és a szakma részéről. Ennek első lépcsője, hogy tájékoztatják a nyilvánosságot a tervezett portál általános célkitűzéseiről.

A projekt megvalósításáról folyamatos tájékoztatást ad az intézet az alábbi helyeken:

Katalist Web: <http://konyvtar.info/terv>

(Ládi László OSZK KI – projektfelelős 2007. dec. 22-i Katalist-tájékoztatója alapján)